

Orgelmaker René Nijssse

“Niets vind ik mooier dan doordeweeks het koninklijk instrument tot eer van God speelbaar te maken, en op zondag zelf te mogen bespelen!”

Firma A. Nijssse & Zoon Orgelmakers bevindt zich anno 2020 tussen twee belangrijke jubilea in. In 2018 werd, enigszins verlaat, het 70-jarig jubileum gevierd met een open dag in de werkplaats in Oud-Sabbinge. Nu staat de Zeeuwse orgelmaker aan de vooravond van het 75-jarig bestaan per 1 maart 2022. Een mooie aanleiding voor een gesprek met een bevlogen en bescheiden orgelbouwer over ontdekken, kleinschaligheid, een automatische werknemer, de Belgische orgelwereld en de toepassing van nieuwe technieken.

PERSOONLIJK

“Mét René Nijssse!” Op de hem eigen wijze neemt orgelbouwer Nijssse zijn telefoon op, als ik hem bel met de vraag of hij wat voelt voor een interview voor de lezers van Kerk & Muziek. Ondanks dat we elkaar al jaren niet meer gesproken hebben, weet René gelijk wie er aan de andere kant van de lijn is.

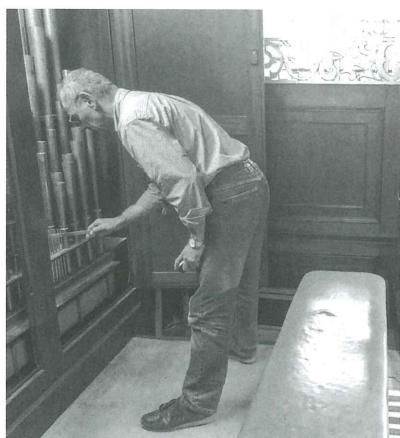
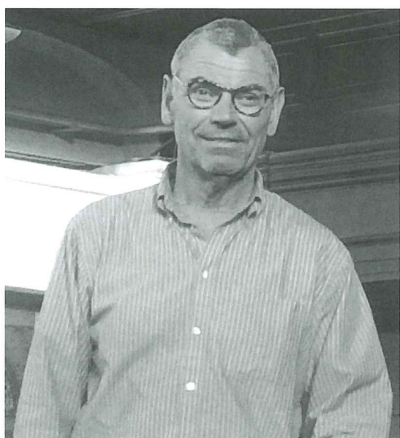
Deze persoonlijkheid kenmerkt Nijssse, ook in zijn persoonlijke contacten met klanten. Want hoewel Orgelbouw A. Nijssse & Zoon inmiddels meer dan 70 jaar bestaat, een groot aantal gebouwde en verbouwde orgels de werkplaats heeft verlaten én het aantal orgels waar Nijssse het onderhoud van verzorgt, enorm is gegroeid, is dit niet ten koste gegaan van de kleinschaligheid en persoonlijkheid. Een afspraak is vlot gemaakt en zo treffen we elkaar op

een zonnige najaarsmiddag bij een orgel waar Nijssse werkzaamheden aan verricht. De locatie van gesprek is weliswaar niet in Zeeland, Nijssse's bakermat, maar wel vlak bij de kust: de Nieuwe Kerk in Katwijk aan Zee. Het gesprek vindt plaats bij de fraaie speeltafel van het Van den Heuvel-orgel.

MUZIKALE GENEN

Voorafgaand aan het gesprek duiken we even in de historie van het bedrijf.

Al meer dan 70 jaar is “orgelbouwer Nijssse” een begrip. Aanvankelijk alleen in Zeeland, al snel ook daarbuiten. René vertegenwoordigt de tweede generatie van het familiebedrijf, officieel per 1 maart 1947 door zijn vader Adrianus Marinus Nijssse (1918-2010) opgericht.

Arjoan, zoals zijn naam in het Zeeuwse dialect klinkt, groeide op als jongste in een groot arbeidersgezin van dertien kinderen in Wolphaartsdijk. Vijf van zijn broers en zussen zouden al op jonge leeftijd overlijden. Zijn vader Marinus Pauluszn Nijssse (1873-1949), de opa naar wie orgelbouwer René Nijssse is vernoemd, was sinds het ontstaan van de Gereformeerde Gemeente in hun dorp, in 1912, voorzanger.¹ Arjoan's broer Marinus Nijssse jr. (1904-1978) is bij oudere lezers misschien wel bekend als een drijvende motor achter het landelijke jeugdwerk van de Gereformeerde Gemeenten. Hij publiceerde regelmatig gedichten in de Daniël en het RD en hij schreef zelfs een streekroman. Marinus Nijssse jr. was verder oprichter van zangverenigingen van de Gereformeerde Gemeenten in Middelburg(-Centrum), Vlissingen en Oostkapelle.²

René z'n vader Arjoan was, behalve begaafd met schildertalent, ook niet vreemd van muzikale genen. Hij bleef echter meer achter de schermen. Of beter gezegd achter de orgelgordijntjes. Dat begon in de jaren '30 van de 20e eeuw. In zijn eigen kerk, het gebouw van de Gereformeerde Gemeente van Wolphaartsdijk, gingen in zijn kinderjaren de eerste stemmen op om een orgel te gaan gebruiken. De gemeenteleden hadden er het geld niet voor over, vonden dat voorzanger Marinus Nijssse sr. zijn best goed deed en enkelen hadden principiële bezwaren. We spreken over 1925. In 1938, Arjoan was inmiddels 20 jaar, kwam er wél een orgel in zijn kerk. De firma C. Verweys uit Amsterdam plaatste een tweedehands unit-orgel met zes basisstemmen, dat op 27 januari 1939 in gebruik werd genomen. In de Saambinder werd genoteerd: *"Het nieuwe orgel maakt een zeer keurigen indruk en harmonieert volkomen met het vriendelijke kerkgebouw."*³ Arjoan z'n broer, voor orgelbouwer René Nijssse "oom Bert" (1913-1998), werd als organist benoemd. Over diens zoon Kees, die regelmatig muziekbijlagen voor Kerk & Muziek heeft geschreven, komen we nog te spreken.

De muzikale genen van de Nijsses moge duidelijk zijn. Als extra bewijs kunt u nog het interview lezen met René z'n achterneef Johan Nijssse Wzn uit Goes, voor nóg zo'n muzikale Nijssse.⁴

Ruim een jaar na de levering van het Verweys-orgel brak echter de Tweede Wereldoorlog uit. Toen het orgel mankementen kreeg, was de leverancier niet in de gelegenheid vanuit de hoofdstad naar Zeeland af te reizen. Organist Bert Nijssse en zijn jongere broer Arjoan werden gevraagd eens te kijken of zij de problemen konden oplossen. Het was voor Arjoan het begin van een carrière als orgelbouwer.

Een carrière, waarbij W. Brandt, sinds 1907 chef van het orgelbouwbedrijf A.S.J. Dekker uit het nabijgelegen Goes, hem de fijne kneepjes van het vak bijbracht. Ook leerde hij veel van orgelbouwer B.F. Bergmeijer uit Woerden, die voor onderhoudswerk jaarlijks naar Zeeland kwam en daarbij hulp van Nijssse kreeg.

OFFICIEEL

Alles werd officieel toen Nijssse in 1947 in het Zuid-Bevelandse dorpje Oud-Sabbinge in zijn schuur achter de woning Ring 23, begon met het repareren van harmoniums. Na de Watersnoodramp in 1953 kocht hij twee vroeg 19^e-eeuwse pandjes. Ze stonden aan de dorpsring en waren enkele jaren gebouwd nadat de resten van de dorpskerk, al sinds de reformatie in onbruik, waren opgeruimd. Nijssse richtte deze huisjes in als werkplaats.

Toen de firma Bergmeijer na de oorlogsjaren naar Zeeland kwam om het onderhoud van diverse orgels te verzorgen, vroeg hij of Nijssse hem kon helpen.

Vijf jaar later, in 1952, voerde Nijssse officieel zijn eerste orgelbouwactiviteit uit. Hij kreeg opdracht een ruim 20 jaar oud Dekker-orgel over te plaatsen vanuit Westkapelle naar het kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente in Vlissingen. De firma Leeftang had de Vlissingers aangeboden een nieuw orgel te bouwen, maar de kosten waren te hoog. De aankoop van het Dekker-orgel voor fl 1975,- was wel te doen en Nijssse verzorgde de overplaatsing voor fl 3500,-. Op tweede kerstdag 1952 volgde de ingebruikname.⁵

HARMONIUMS EN ORGELS SPELEND HOUDEN

Het was het tijdperk van vóór de dammen en bruggen. Orgelmakers uit andere delen van het land kwamen niet graag naar het geïsoleerd gelegen Zeeland. Zeker in de dorpjes stonden veel (elektro-pneumatische) pijporgeltjes die, al dan niet terecht, verguisd werden door gevestigde orgelbouwers. Gezien de door hen gerekende tarieven inclusief reiskosten, was een onderhoudsbeurt door Nijssse

vaak vele malen voordeliger.

Arjoan Nijse zei ruim 20 jaar geleden in een interview: *"Wat er aan orgels was, moest ik aan de praat zien te houden. In die tijd kwam je hier in Zeeland niet aan de bak om met goed materiaal een nieuw orgel te maken. Dat was voor de kleinere kerkelijke gemeenten altijd te duur".*⁶ Ondanks dat er in de naoorlogse jaren, en zeker na de Watersnoodramp in 1953, in tientallen Zeeuwse kerken, een orgel kwam, werd geen enkele maal de opdracht voor nieuwbouw aan Nijse gegund. Het Rampenfonds bekostigde uitsluitend de bouw als daarvoor opdracht was gegeven aan een bedrijf uit een beperkte selectie. Soms lange levertijden op de koop toe nemend.

René vertelt: "behalve het spelend houden van bestaande kerkorgels, had mijn vader veel werk aan reparatie van harmoniums. In de jaren '50 stond in heel veel huiskamers een harmonium en als gevolg van de Watersnoodramp in 1953 waren er veel door het water beschadigd geraakt."

VERGROTING VAN HET WERKTERREIN

Bij een onderzoek dat ik in de periode 2005-2013 uitvoerde naar de historie van pijporgels in Zeeland, kwam letterlijk honderden keren de naam van orgelbouwer Nijse voorbij. Dat lijkt aanvankelijk voor onderhoud en overplaatsingen van orgels van de Gereformeerde Gemeenten te zijn geweest, zoals Hoedekenskerke (1947-1952), Vlissingen 1952, Terneuzen 1963, Sint-Philipsland 1969. René, duurde het langer voor je vader voet aan de grond kreeg bij andere kerkgenootschappen?

In de jaren '50 werkte de firma Koppejan heel veel in kerken van de Gereformeerde Gemeenten. Hij kwam echter nauwelijks naar Zeeland. Dekker was inmiddels met zijn orgelbouwactiviteiten gestopt. Dat maakte dat men, in eerste instantie in de Gereformeerde Gemeenten, zei: "Ga maar naar Nijse."

Maar toch kwam mijn vader eigenlijk gelijk al wel in kerken van andere kerkgenootschappen. In die tijd uitsluitend protestantse, dat dan wel weer. Zoals in de hervormde kerken van 's-Heer Arendskerke en Nisse komen we als bedrijf echt al jaren!

Betekende de aanleg van dammen en bruggen vanaf de jaren '60, waarmee het eilandenrijk van Zeeland werd verbonden met de vaste wal, voor jullie een merkbare verandering?

Ja, voor ons werd het afzetgebied vergroot. De randstad bijvoorbeeld werd beter bereikbaar. Anderzijds kwam er ook wel meer concurrentie in onze provincie.

KATWIJK

René, we zijn hier in Katwijk in een dorp wat voor het familiebedrijf een belangrijke plaats inneemt. Waarom?

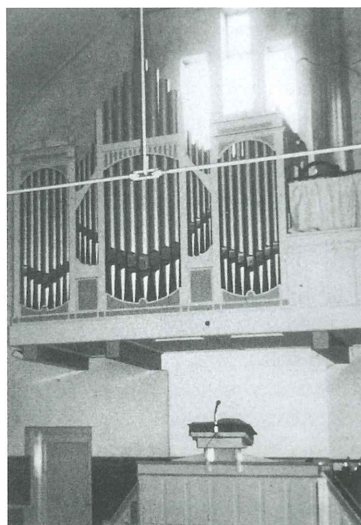
Dat klopt. Het bedrijf van mijn vader, dat inmiddels 26 jaar bestond, kon in 1973 aan haar werklijst, behalve onderhoud en overplaatsing, eindelijk nieuwbouw toevoegen. Het ging om een orgel voor de kerk van de Gereformeerde Gemeente hier in Katwijk. Dat ging als volgt: toen mijn vader in de Hervormde kerk van Nisse bezig was, ontmoette hij daar dominee Boogaard, die consulent hier in Katwijk was. Die zei: "In Katwijk zoeken ze een nieuw orgel" en vervolgens kwam het contact tussen Katwijk en Nijse tot stand.

Daarna volgden de Gereformeerde Gemeenten van Drachten (1976) en Klaaswaal (1977), al dan niet met gebruikmaking van bestaand materiaal.

In het RD kwam er op het artikel over het nieuwe orgel in Klaaswaal, dat erg kritisch getoonzet was, veel reactie. De redactie zag zich genoodzaakt een tweede artikel te publiceren, waarin ook tegengeluiden te horen waren.⁷ Hoe gingen jullie met die kritiek om?

Dat was wel eens lastig. Natuurlijk, er zat zeker waarheid in de kritiek. Maar de ongenueanceerdheid waarmee die geuit werd, deed wel eens pijn. De feedback had wel wat meer opbouwender gekund, denk ik. Bedenk ook dat mijn

Gereformeerde Gemeente Vlissingen

Gereformeerde Gemeente Klaaswaal

Intonatiekamer

vader heel veel zelf had moeten uitvinden, een goede opleiding ontbrak.

DE TWEEDE GENERATIE

We hebben het nu over de jaren '70. De periode waarin jij al interesse in het vak van orgelbouwer had?

Zeker! Als klein jongetje ging ik al met mijn vader mee, toetsen indrukken tijdens het stemmen. En voor mij stond van jongs af al vast: orgelbouwer worden wilde ik ook! Het instrument orgel fascineerde mij enorm. Van mijn oom Bert kreeg ik orgelles. Zijn zoon Kees Nijssse werkte bij de pijpenmakerij van de firma Stinkens in Zeist. Na de HAVO liep ik bij dit bedrijf een jaar stage om het intoneren te leren. Achteraf gezien zou een stage bij een andere orgelbouwer ook goed zijn geweest. Maar mijn vader had eigenlijk geen contact met collega-orgelbouwers en daarom lag dat niet voor de hand.

Hoe stonden de zaken ervoor op het moment dat jij in het bedrijf kwam werken?

Dat was 1980. Inmiddels waren goede materialen voldoende beschikbaar. Er moest echter, mijns inziens, meer kwaliteit geleverd worden, vandaar dat ik het intoneren wilde leren. Mijn oudere broer Arie, die ook een aantal jaren in het bedrijf heeft gewerkt, werd meubelmaker. Ik richtte me op het klankaspect.

FAAM

Orgels uit het eind van de jaren '80 en begin van de jaren '90 kregen veel waardering. Zoals in de Hervormde kerk van Haamstede, de Christelijke Gereformeerde Maranathakerk in Goes en de Open Hof in Soest. Waardoor werd dit omslag-

punt tussen de jaren '80 en '90 veroorzaakt?

Ik denk dat de opleiding bij Stinkens zijn vruchten heeft afgeworpen. Er kwam meer samenhang tussen windvoorziening, mechaniek, pijpwerk en intonatie. Het werken onder deskundige adviseurs als A.J. Gierveld (1932-2006) en Jean Telder (1937-2013) bij die projecten heeft daarbij erg gestimuleerd.

Veel orgelbouwers verleggen hun werkterrein (noodgedwongen) (ook) naar het buitenland. Ben jij inmiddels ook "internationaal gegaan"?

Ja, vorig jaar nog plaatsten we een Engels orgel vanuit Drenthe over naar Berlijn.

En vanuit Zeeland is het heel voor de hand liggend dat we in België een grote klantenkring hebben. Per slot van rekening ben ik eerder in Antwerpen dan hier in Katwijk. Zo staat er volgend jaar een mooi project in de Antwerpse wijk Ekeren-Sint Mariaburg. Daar staat een orgel van B. Pels uit 1943. Orgels uit die tijd worden vaak miskend. Maar dat is nogal eens onterecht. Zo ook dit orgel. Het is midden in oorlogstijd gebouwd maar bevat opmerkelijk goede materialen. We gaan hier een nieuwe speeltafel met midi-aansluiting maken. Deze komt op afstand van het orgel te staan. We hebben iets dergelijks al eens eerder gedaan. Het is boeiend om met deze nieuwe technieken bezig te zijn. Ontwikkelingen in de orgelbouw staan beslist niet stil.

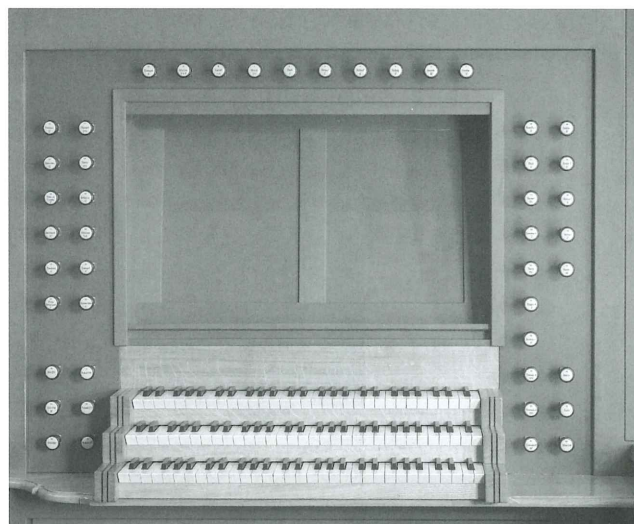
Kun je iets meer zeggen over het Belgische orgellandschap? Nederland wordt altijd als het orgelland bij uitstek gezien. En dat is ook terecht. Maar toch staan er in België, zowel in Vlaanderen als Wallonië, prachtige instrumenten. Al-

St. Mariaburg Pels-orgel

GoesMaranathakerk

Speeltafel Valkenburg

leen, vaak verkeren ze in slechte staat en niet zelden zijn ze totaal onbespeelbaar. In Nederland moet je echt zoeken naar een onbespeelbaar orgel.

Hoe komt dat?

In België worden orgelrestauraties betaald door de overheid. Dat betekent dat er slechts een paar orgelrestauraties per jaar kunnen plaatsvinden, daarna is het potje geld leeg. Het betekent ook dat er een lange juridische weg te gaan is, voor alle lichten op groen staan en de restauratie kan beginnen. Bovendien lijken subsidies nogal eens eerder naar bijvoorbeeld de (bij toeristen geliefde) Sint Carolus Borromeüskerk en de Kathedraal in Antwerpen te gaan, dan naar een klein parochiekerkje in een buitenwijk. En bedenk ook dat in de rooms-katholieke vieringen het orgel een minder prominente functie heeft als in de protestantse liturgie. Dat betekent dat een niet functionerend orgel een minder groot gemis is.

KLEINSCHALIG

Hoewel in 1977 het kleine werkplaatsje werd vervangen door een grote bedrijfshal, is jullie bedrijf nog steeds klein: twee á drie werknemers. Heb je daar bewust voor gekozen en waarom?

Inderdaad verhuisden we in 2004 van Ring 28-29 naar Ring 5-6 in Oud-Sabbinge, met nieuwe werkplaats. Het is fijn dat we er voldoende ruimte hebben om orgels op te slaan, zoals bijvoorbeeld nu het orgel van de Gereformeerde Gemeente in Boskoop, terwijl die kerk wordt verbouwd. Het behoud van onze kleinschaligheid als bedrijf is geen echt bewuste keuze geweest, maar is vanzelf zo gebeven. We hebben het druk, met name doordat onze onderhoud-

sportefeuille enorm is gegroeid. Het aantal nieuwbouwprojecten loopt echter hard terug. En daar verwacht ik ook echt geen groei in. Bovendien worden er zoveel kerken gesloten, dat ook het onderhoud en restauratiewerk zal verminderen.

Lachend: momenteel werken we met z'n tweeën, maar eigenlijk zijn we met drie werknemers. En met een armgebaar naar de stemautomaat die op het Katwijkse klavier staat: dit hier is mijn derde kracht. Als die het vandaag begaf, zou ik morgen in Duitsland staan om een nieuwe te kopen! Ideaal om hiermee, met behulp van mijn afstandsbediening, in mijn eentje een orgel te stemmen, of vanuit de kerk te luisteren als ik een orgel aan het intoneren ben.

Je vader is tien jaar terug overleden. Hoe beleefde hij de laatste jaren van het bedrijf, voor zover jij weet?

Mijn vader vond het prachtig hoe ons bedrijf professioneler was geworden, hoe de kwaliteit die we leverden, verbeterd was en hoe het aantal orgels dat we onderhouden, van 35 ongeveer vertienvoudigd is. Mijn vader is 91 geworden. Hij was tot de nacht voor zijn overlijden nog glashelder en heeft alles met belangstelling gevolgd. Vanaf begin jaren '90 trok hij zich langzaam terug uit het arbeidsproces. Maar nog regelmatig vroeg ik hem mee te gaan als ik naar een orgel moest. Bijvoorbeeld als we naar Rossum (Gld) gingen, een kerk waar mijn vader al sinds 1966 het onderhoud verzorgde!

HAUPTWERK

René, je schuwt toepassingen van nieuwe technieken in de orgelbouw niet. Je past bijvoorbeeld de laatste jaren regelmatig de techniek van Hauptwerk toe. Voor zover ik weet

ben je de eerste orgelbouwer die dat doet. Wat zijn je overwegingen?

Natuurlijk werk ik het liefst met echt pijpwerk. Dat klinkt te allen tijde het beste en is het meest duurzaam. Maar als het geld er niet voor is, of er is geen ruimte voor uitbreiding met pijpwerk, dan is het kiezen tussen vervanging door een elektronicum of het uitbreiden van een pijporgel met digitale stemmen. De softwaresampler Hauptwerk biedt daarbij zo'n kwaliteit en benadert de klank van een echte pijp zó dicht, dat het mijn inziens een goede optie is. Zo hebben we in Goes het Van Vulpen-orgel uit kerkgebouw De Hoogte overgebracht naar De Levensbron en daarbij uitgebreid met digitale stemmen. In de Hersteld Hervormde gemeente van Barneveld staat een Fama & Raadgever-orgel dat op deze manier is uitgebreid⁸ en in de Gereformeerde Gemeente van Nieuwdorp is het 18e-eeuwse Weidtmann-orgel op deze manier vergroot. Dat laatste project is heel illustratief: een te klein orgel, een kerk vol banken waarbij geen enkele ruimte was voor uitbreiding met pijpwerk én de wens van de organisten om een tweede klavier te hebben.

ORGANIST

Je bent zelf ook organist, in de dorpskerken van Wolphaartsdijk, Kloetinge en op jouw eigen orgel in de Christelijke Gereformeerde Kerk in Goes. Helpt orgelspelen je bij je werk en zo ja hoe?

Zéker helpt dat, en ook omgekeerd. Ik speel elke zondag met veel plezier en steeds weer bedenk ik dat ik niet kan spreken van één orgel dat ik het mooiste vindt. Het laat 18e-eeuwse instrument in Kloetinge, een juweeltje van orgelbouwer Hess, is zo anders dan bijvoorbeeld het robuuste Van Dam-orgel van Wolphaartsdijk.

Het is altijd weer een feest om zelf met registercombinaties te spelen. Na mijn orgellessen bij oom Bert volgde ik later les bij Kees van Eersel in Goes. Hij heeft me veel bijgebracht op het gebied van registratiekunst. Dat pas ik zowel

toe in mijn werk als op zondag op de orgelbank.

Niets vind ik mooier dan doordeweeks het koninklijk instrument tot eer van God speelbaar te maken. En op zondag zelf te mogen bespelen! Om zo dienstbaar te zijn in Zijn Koninkrijk.

HEDEN EN TOEKOMST

Worden jullie dit jaar sterk geconfronteerd met beperkende maatregelen voor de bestrijding van het coronavirus, of gaat dat aan jullie bedrijf voorbij?

Gelukkig hebben wij weinig last van alle maatregelen. We hebben niet te maken met werkzaamheden in landen, waarbij je eerst een paar weken in quarantaine moet.

Wel merk ik dat in de periode voor kerst, normaliter een enorm drukke tijd met allerlei extra stemwerk in verband met kerstuitvoeringen, nu extreem rustig is.

Ook houdt de vraag me bezig: hoe komen we hier met elkaar uit? Wat zal deze periode betekenen voor de kerkverlating? Komt die in een stroomversnelling?

Hoe zie je de toekomst van de orgelbouw en daarmee verbonden, je bedrijf tegemoet?

Vanuit de familie is er geen opvolging. Natuurlijk denk ik wel na over hoe het bedrijf verder moet, je kunt tegen je klanten niet eenvoudig zeggen dat je er van de ene op de andere dag mee stopt. De komende paar jaar staan in het teken van een goede afronding van mijn werkzaamheden. Hoe dat precies zal gaan, moet de tijd uitwijzen. Maar ik hoop nog echt een poosje door te gaan, ik vind het werk én het contact met mensen daarbij, veel te leuk. Ik bruis nog van energie.

SLOTAKKOORD

En dat laatste bewijst René vervolgens wel, door het Katwijkse orgel kort te demonstreren. De grondstemmen, vulstemmen, indrukwekkende tongwerken inclusief inliggende chamade-tongwerken. Een feestelijke afsluiting van een gesprek met een ervaren, bescheiden en nuchtere orgelbouwer met een duidelijke visie, die honderd procent liefde voor zijn vak uitstraalt.

Noten

- 1 Sinke, J. Zijn daàn getoond en trouw'lijk hen geleid. 100 jaar Gereformeerde Gemeenten, 1907-2007, deel 1.
- 2 Eilandennieuws, 8 oktober 1963.
- 3 De Saambinder, 23 februari 1939.
- 4 Kerk & Muziek, 2019-6.
- 5 Dijk, P. van (1982). 50 jaar Gereformeerde gemeente Vlissingen, 16 maart 1932-1982.
- 6 Reformatorisch Dagblad, 5 december 1997.
- 7 Reformatorisch Dagblad, 4 maart en 18 maart 1978.
- 8 Kerk & Muziek, 2019-6.